

Hjem

- Da de danske jøder vendte hjem

Af Sara F. Stadager og Anna Luna Daugaard, Dansk Jødisk Museum

ALSANG Undervisning

Indhold

Indledning	3	Case 5: Omkomne under krigen	12
<i>Om forløbet</i>	3	<i>Opgave 1</i>	12
<i>Baggrund</i>	3	<i>Opgave 2</i>	12
<i>Hjem?</i>	3	Ekstraspørgsmål: Den Danske Brigade	13
<i>Vejledning til læreren</i>	4	<i>Spørgsmål 1</i>	13
<i>Varighed og struktur</i>	4	<i>Spørgsmål 2</i>	13
<i>Materialer og kilder, læreren kan anvende</i>	5	Ekstraspørgsmål: Hjemme igen	14
Fælles introduktion: Befrielsen	6	<i>Spørgsmål 1</i>	14
<i>Opgave 1</i>	6	<i>Spørgsmål 2</i>	14
<i>Opgave 2</i>	6	Fotos	15
Case 1: Flygtninge rejser hjem	7		
<i>Opgave 1</i>	7		
<i>Opgave 2</i>	8		
Case 2: Taknemlighed	9		
<i>Opgave 1</i>	9		
<i>Opgave 2</i>	9		
Case 3: Gemte børn	10		
<i>Opgave 1</i>	10		
<i>Opgave 2</i>	10		
Case 4: De statsløse	11		
<i>Opgave 1</i>	11		
<i>Opgave 2</i>	11		

© Spil Dansk/ALSANG 2020. ISBN: 978-87-93885-06-6
Kopiering må finde sted efter gældende aftale med Copydan.

Indledning

I oktober 1943 måtte 7742 danske jøder flygte til Sverige. Historien om flugten er verdensberømt, men færre kender historien om, hvad der skete med de danske jøder ved hjemkomsten til Danmark i 1945. Ligeledes er det sjældent belyst, hvilke konsekvenser flugt og deportation har haft for de mennesker, der flygtede til Sverige eller blev interneret i en nazistisk koncentrationslejr. Hvordan var det at komme hjem igen? Hvordan genetablerede man sig som jøde i Danmark? Og hvordan har man i eftertiden bearbejdet oplevelserne? For selvom man bed tænderne sammen, selvom det gjaldt om at komme videre, og selvom man fik sin tilværelse op at stå igen, var der mange forhindringer og frem for alt meget at bearbejde. Det er netop hjemkomsten efter befrielsen den 4. maj 1945 og den efterfølgende genetablering, dette forløb handler om.

Fiskekutteren Elisabeth sejlede i 1943 ca. 70 danske jøder til Sverige. Foto: Dragør Lokalarkiv.

Om forløbet

I dette forløb, der retter sig mod undervisningen i historie og samfundsfag i skolens ældste klasser, vil eleverne blive introduceret til en række af de menneskelige konsekvenser, krig fører med sig, og betydningen af at få hjælp når

man er en udsat gruppe. Gennem forløbet åbnes desuden for en diskussion om samfundets ansvar i forhold til individets eget ansvar. Er man reelt fri, når krigen er slut?

Materialet retter sig til læreren og indeholder cases og bilag, der kan kopieres eller vises til eleverne via smartboard.

Baggrund

Da 2. Verdenskrig slutter i maj 1945, er der ca. 18.500 danske flygtninge i Sverige. Størstedelen er modstandsfolk og politiske flygtninge, men der er også de danske jøder, som i runde tal udgør omkring 8.000 voksne og børn. Denne gruppe og deres oplevelser som flygtninge i Sverige er vidt forskellige. Der er alt fra familien, der 'flygter' på diplomatpas med Helsingør-færgen, til de der kommer hjem med de hvide busser fra KZ-Theresienstadt i april 1945 (se info om De Hvide Busser på natmus.dk) og alt derimellem. Af samme årsag er det meget forskelligt, hvordan folk har oplevet hjemkomsten efter eksilet i Sverige eller opholdet i Theresienstadt. Nogle fortsatte livet hvor de slap i oktober 1943 og kunne flytte ind i deres efterladte ejendomme igen og genoptage deres arbejde, mens andre oplevede store udfordringer ved at komme hjem. Nogle havde mistet både deres hjem og arbejde og vendte hjem med store økonomiske problemer. Dertil kommer de psykiske traumer, nogle mennesker havde med sig hjem i bagagen.

Hjem?

Ordet hjem henviser både til et menneskes rent fysiske hjem, i dette tilfælde boligen man forlader ved flugten, og de steder som udgør de danske jøders midlertidige hjem, imens de er

på flugt eller deporteret, og den boligsituation man vendte hjem til efter krigen. Men ordet hjem henviser også til en persons tilhørsforhold; til det sted, man hører til, tilknytningen til det jødiske eller følelsen af at være dansker. Og netop spørgsmålet om, hvad hjem er, blev i særdeleshed relevant for de mange mennesker, der efter krigen var statsløse, og for de dansk-jødiske børn, som blev efterladt i Danmark under krigen, imens deres forældre flygtede til Sverige.

Vejledning til læreren

I historien om de danske jøders hjemkomst til Danmark er der både lyse og lidt mere mørke historier. Det er vores opfordring, at eleverne selv researcher, primært online, på relevante kilder til at belyse disse historier. Klassen deles ind i grupper på ca. 4 elever i hver gruppe. Vær opmærksom på, at en del stof kan virke voldsomt på eleverne. Saml evt. elever, der kan have det svært med død og billeder fra kz-lejre i samme gruppe. Undgå at de får case 2, og vær opmærksom på deres internetsøgninger i researchdelen, da noget kildemateriale kan bringe eleverne mange voldsomme billeder. Vi anbefaler derfor sites, der er sobre, selv om det utvetydigt er en barsk historie. Brug fx Nationalmuseets hjemmeside, folkedrab.dk, aldrigmere.dk eller undervisningsportaler med relevant historiemateriale (se uddybende forslag til kilder på side 5). Kopier evt. også bilag

1 til eleverne, hvor de kan læse en kort opsummering om de danske jøder under 2. Verdenskrig.

Varighed og struktur

Forløbet strækker sig over ca. 4 lektioner, hvor en organisering på 2 x 2 dobbeltlektioner kan være hensigtsmæssig. Forløbet kan dog udmærket disponeres anderledes, hvis ønsket. Det første modul af to lektioner vil bestå af en fælles introduktion, og derefter research i grupper og forberedelse af oplæg om de fem cases. Det andet modul består af en opsamling fra første undervisningsgang samt præsentation af de fem cases for hinanden. Herefter diskussion om forskelle og ligheder mellem de forskellige cases og mellem 1945 og i dag samt afrunding i plenum. Materialet kan også bruges i forbindelse med en fagdag i historie.

Hver gruppe tildeles en case, som de skal researche og lave et oplæg om. Hver case vil have en baggrundsintroduktion, fakta-spørgsmål til at lede eleverne ind i materialet og refleksionsspørgsmål, som vil opfordre til perspektivering. I materialet fremgår også nogle ekstraspørgsmål. Hvis underviseren vurderer, at der er tid til at inddrage disse spørgsmål, eller at en anderledes sammensætning af øvelser ville give bedre mening, kan man sammensætte materialet efter ønske og behov.

Materialer og kilder, læreren kan anvende

- Find info om ”De Hvide Busser” her:
natmus.dk/historisk-viden/danmark/besaettelsestiden-1940-1945/de-hvide-busser/
- Kort opsummering om de danske jøder under 2. Verdenskrig, se bilag 1.
- *Frihedsbudskabet* findes på Youtube eller på DR-Bonanza:
youtube.com/watch?v=iUNzCGQIkPe
- Nationalmuseets samlinger:
samlinger.natmus.dk/search?collection=FHM
- Hæftet *Raad og anvisninger vedrørende Hjemrejsen*, se bilag 3 eller: jewmus.dk
- Eksempler på taknemlighedsgaver:
jewmus.dk/hjem/befrielsen/tak/
- *Billed-Bladet* okt. 1945, se bilag 2 eller: kb.dk
- Find Toves historie på: folkedrab.dk
- Artikel om Krystalnatten: folkedrab.dk/artikler/krystalnatten
- Hannas beretning om flugten: folkedrab.dk
- Flygtninges rettigheder og muligheder:
flygtning.dk/nyheder-og-fakta/25-spørgsmål-og-svar-om-flygtninge
- Find Fannys historie og brev på: folkedrab.dk
- Find info om ”Den Danske Brigade” her:
filmcentralen.dk/museum/danmark-paa-film/klip/den-danske-brigades-hjemkomst
da.wikipedia.org/wiki/Den_Danske_Brigade

Fælles introduktion

Befrielsen

Fredag den 4. maj 1945 kl. 20.35 meddeler BBC London, at de tyske tropper har kapituleret bl.a. i Danmark, og at Danmark endelig var blevet frit igen. Frihedsbudskabet spredte en spontan glæde – også blandt de danske jøder i Sverige, der nu kunne se frem til at komme hjem til Danmark igen.

Montgomery kører gennem Strøget i København, 1945. Foto: Frihedsmuseets Fotoarkiv.

Opgave 1

I plenum: Hør Frihedsbudskabet (findes på youtube eller DR-Bonanza). Find det på tryk og læs det herefter igennem.

Søg videre på nettet og undersøg, hvad I kan finde af oplysninger om frihedsbudskabet?

Bl.a.:

- Hvem var Bernard Montgomery, og hvorfor er det ham, der nævnes i Frihedsbudskabet?
- Hvem var Frihedsrådet?

Saml op i plenum.

Opgave 2

To og to: Besøg Nationalmuseets online samlinger og se billeder af danskernes reaktioner på befrielsen (samlinger.natmus.dk). Udvælg parvis et billede som I mener repræsenterer den stemning, der har været i de første timer og dage efter befrielsen. Skriv en kort tekst, hvor I analyserer sindsstemningen på billedet.

Gå sammen med en anden gruppe og vis jeres billede og hør hinandens beskrivelser af billedet.

Saml op i klassen:

- Hvordan tror I, stemningen har været?
- Er der forskelle eller ligheder i jeres beskrivelser?
- Hvilke følelser kan man sætte på befrielsen?
- Tror I, at alle har følt det samme?

Case 1

Flygtninge rejser hjem

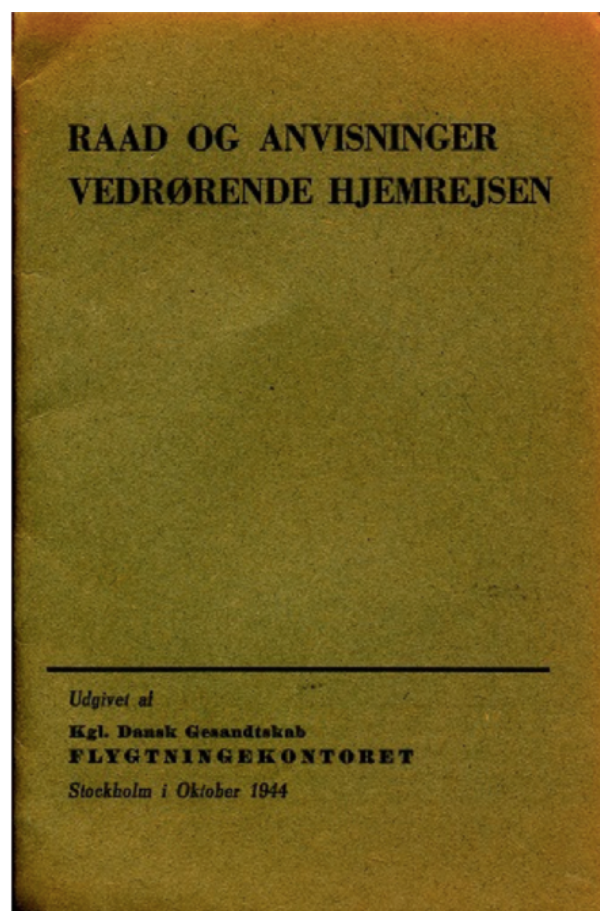
Efter den første beruselse over befrielsen møder Danmark en udfordring i form af den store flygtningestrøm, der skal tilbage til Danmark. Der befandt sig 18.500 danske flygtninge i Sverige ved krigens afslutning. Det var politiske flygtninge (kommunister), modstandsfolk, officerer i hæren, de danske jøder og politfolk. Hjemrejsen var ikke tilfældig – den var nøje arrangeret, og flygtningene blev omhyggeligt instrueret i, hvordan hjemrejsen skulle foregå, og hvordan flygtningene skulle forholde sig. Mellem den 28. maj og 10. juni 1945 kommer ca. 1.200 mennesker dagligt hjem fra Sverige.

Hæftet med titlen *Raad og anvisninger vedrørende Hjemrejsen* blev trykt af Det Kgl. Danske Gesandtskab i Sverige (se bilag 3). Hæftet indeholder oplysninger om alt, flygtningene behøvede vide om hjemrejsen, lige fra information om baggage til opsigelse af lejligheder. Under titlen kan I se årstallet 'oktober 1944'. I studser måske over tidspunktet, den er skrevet på – syv måneder inden hjemrejsen bliver aktuel. Grunden er, at man allerede i 1944 forventede, at krigen snart ville slutte, og man begyndte derfor at forberede hjemrejsen.

Københavns Hovedbanegård fungerede som modtagelsescentral for de hjemvendte flygtninge. Modtagelsen var et velfungerende maskineri. Flygtninge med bopæl på Sjælland fik udleveret 25 kr., 50 kr. hvis man skulle over Storebælt, og 70 kr. hvis hjemmet lå nord for Limfjorden. Flygtningene fik også udleveret mad og rationeringsmærker, og hver aften afgik der særtog mod Fyn og Jylland.

Opgave 1

Læs *Raad og Anvisninger* s. 9-10 – listen over ”øvrige indgående aftaler og forpligtigelser” (bilag 3). Alt dette er ting man skulle huske at gøre inden afrejsen fra Sverige i 1945. Forestil jer herefter, at I i dag vender tilbage til Danmark efter at have været flygtninge i 1,5 år. Hvad skal I huske? Lav med inspiration fra *Raad og Anvisninger* en ny liste.

Forside på hæftet 'Raad og anvisninger vedrørende Hjemrejsen', 1944. Foto: Dansk Jødisk Museum.

Opgave 2

De 18.500, der vendte hjem, var alle flygtninge af forskellige årsager. Nogle var flygtet som modstandsfolk, andre som kommunister og mange var flygtet som jødiske familier. Hvordan tror, I man har 'set fremad' som hjemvendt flygtning? Hvad tænker I desuden, det har betydet for Danmark at få 18.500 flygtninge hjem? Tror I, der var forskel på at være politisk flygtning eller at være flygtet på baggrund af sin religion? Forklar og begrund.

Case 2

Taknemlighed

Der var blandt de jødiske flygtninge stor taknemlighed over for de danskere, der havde hjulpet dem med at gå under jorden og flygte. Desuden var man taknemlig over for Sverige, der havde modtaget de mange flygtninge. Et bevis på dette kommer bl.a. til udtryk i de taknemlighedsgaver, jøder har overdraget til deres hjælpere. I kan se nogle eksempler på dette link: <https://jewmus.dk/hjem/befrielsen/tak/>

Taknemlighedsgave. Foto: Dansk Jødisk Museum.

I løbet af det første halve år efter befrielsen bragte ugebladet *Billed-Bladet* fire reportager fra tyske kz-lejre (se bilag 2). En del danske jøder havde familie og venner i de nazistisk besatte lande i Europa, og omfanget af massedødet på jøderne begyndte langsomt at gå op for hele den danske befolkning. Dette gav et meget konkret perspektiv på, hvad andre havde været udsat for under krigen, og mange af de danske jøder, der havde overlevet i Sverige, valgte en stiltiende overenskomst om ikke at tale om de problemer, der var i forbindelse med at have været flygtning, og de problemer, der knyttede sig til hjemkomsten. Det er først nu, flere generationer efter, at man er begyndt at dele oplevelserne.

Opgave 1

Kig i *Billed-Bladet* fra 1945 (bilag 2). Hvad tænker I om, at billederne fra Auschwitz er placeret ved siden af nyhedsreportager såsom 'Hollywood-stjerner' og 'stjerner i Leopard'? Hvilket signal, synes I, dette sender til omverdenen? Kunne I forestille jer noget lignende ske i dag? Find gerne eksempler.

Opgave 2

Der er et jødisk udtryk, der lyder: "Når du redder et liv, redder du en verden". Hvordan skal dette udtryk forstås? Diskuter, hvornår har man sagt tak nok? Er det at få reddet sit liv, en gæld der aldrig kan betales tilbage, eller er der et punkt, hvor du godt må begynde at stille krav igen?

Case 3

Gemte børn

Tove 3 år, 1943. Foto: Dansk Jødisk Museum.

Her på fotografiet ser I den lille pige Tove, der var tre år gammel, da hendes mor traf beslutningen om at lade hende blive tilbage hos et fremmed ægtepar, imens hun selv flygtede til Sverige i oktober 1943. Tove gemte sig på et høloft i Gilleleje i tre-fire dage sammen med sin mor i de hektiske oktoberdage, inden moderen fik mulighed for at komme om bord på en båd i Sverige. Da familien, der gemte dem på høloftet, tilbød at tage Tove i pleje, vurderede moderen, at det var den bedste løsning at lade Tove blive i Danmark. Se Toves historie på folkedrab.dk.

Tove er blot én ud af mindst 148 børn, der blev gemt i Danmark under krigen, imens deres forældre flygtede til Sverige.

En stor del kom til ikke-jødiske familiemedlemmer, andre blev afleveret på børnehjem eller kostskoler, som tog børnene til sig. En del børn endte hos plejeforældre, der var fuldkommen fremmede for dem, fx som det var tilfældet med Tove. I nogle tilfælde flyttede børnene undervejs, så deres forældre i Sverige ikke længere vidste, hvor børnene var. For de flestes vedkommende kom adskillelsen fra deres forældre til at vare over 1,5 år, indtil krigens afslutning.

Opgave 1

Diskuter, hvorfor nogle forældre valgte at efterlade deres børn i Danmark i oktober 1943? Lav en liste med de forskellige årsager, I kan finde. Toves historie er et eksempel på, hvor svært det kunne være, da forældrene kom hjem. Under adskillelsen knyttede hun sig stærkt til sine plejeforældre og ønskede brændende at blive i Gilleleje hos sin plejefamilie. Mange af børnene fortæller faktisk, at det værste ikke var at blive efterladt i Danmark, for de fleste havde jo haft en god tid hos deres plejeforældre, men derimod, at deres forældre aldrig talte med dem om oplevelserne.

Opgave 2

Diskuter, hvorfor nogle forældre ikke ville tale om adskillelsen. Hvilke følelser tror I, forældrene har haft?

Case 4

De statsløse

Familien Posner. Foto: Dansk Jødisk Museum.

Her ser I familien Posner. De var tyske jøder og blev i 1935 frataget deres statsborgerskab i Tyskland som alle andre tyske jøder. Den 9. november 1938 oplevede de Krystalnatten (se mere i artikel på folkedrab.dk) i Tyskland, og kort efter flygtede de til Danmark med drømmen om senere at rejse videre til USA. I 1943 måtte de igen flygte, denne gang til Sverige med de danske jøder. Da familien Posner i

1945 kommer tilbage til Danmark fra eksilet i Sverige, besluttede de at opgive drømmen om Amerika og bliver i Danmark. Familiens fader Samuel Posner opnåede dansk statsborgerskab i 1953.

Opgave 1

Diskuter, hvorfor I tror, familien vælger at blive i Danmark? Hvilke årsager kan I komme på? Til inspiration se evt. datteren Hannas beretning om flugten på folkedrab.dk.

Opgave 2

Hvorfor var det vigtigt for Samuel Posner at få dansk statsborgerskab? Hvilke rettigheder/muligheder giver det at have et dansk pas? Og hvilke begrænsninger er der ved ikke at have et dansk pas? Herunder - kan man bo i Danmark? Kan man stemme? Kan man gå i skole, hvis man ikke har dansk pas? Her kan I læse om flygtninges rettigheder og muligheder: [www.flygtning.dk/nyheder-og-fakta/25-spørgsmål-og-svar-om-flygtninge](http://www.flygtning.dk/nyheder-og-fakta/25-sporgsmaal-og-svar-om-flygtninge).

Case 5

Omkomne under krigen

Postkort fra Fanny. Foto: Dansk Jødisk Museum.

46 personer mistede livet i forbindelse med flugten til Sverige i oktober 1943: 23 druknede i Øresund. 16 begik selvmord. To blev skudt under flugtforsøg, og fem døde af chok, udmattelse og sygdom. Dertil døde 53 danske jøder i KZ-Theresienstadt. Under flugten mister Fanny sin bror og far. Resten af hendes familie var blevet taget og sendt til KZ-Theresienstadt. Find Fannys historie på folkedrab.dk.

På samme hjemmeside kan I også finde et brev, som Fanny sender til sin lillebror i KZ-lejeren.

Opgave 1

Hvorfor tror I brevet er skrevet på tysk? Hvorfor tror I, Fanny vælger at lyve for sin lillebror og mor om, at faren og broren er i live? Ville I gøre det samme, hvis I var i Fannys situation? Begrund.

Opgave 2

Hvordan tror I familien har reageret i 1945, da de kommer til Sverige og lærer sandheden om faderens og brorens død at kende?

Ekstraspørgsmål

Den Danske Brigade

Den Danske Brigade var en militær enhed oprettet i Sverige i 1943, og da den var størst, bestod den af ca. 5.000 mænd. Brigaden inkluderede både jøder og modstandsfolk. Soldaterne fra Den Danske Brigade var de første, der kom hjem fra Sverige - d. 5. maj 1945. Grunden til dette var, at Brigaden skulle hjælpe de allierede under Danmarks befrielse. Men i realiteten kom de kun til at deltage i én enkelt kamphandling, som medførte, at tre unge mennesker mistede livet.

Spørgsmål 1

Undersøg, hvad der skete. Hvad var brigadens opgave i det befriede Danmark? Søg fx på Wikipedia og Filmcentralen.

Spørgsmål 2

Hvad, tror I, var årsagen til at man valgte at gå ind i Den Danske Brigade?

Ekstraspørgsmål

Hjemme igen

Det var meget forskelligt, hvad man kom hjem til. Nogle mennesker som fx familien Salomon kunne flytte direkte tilbage i deres lejlighed på Østerbrogade 60 i København. De blev endda mødt af synet af deres gadedør pyntet med bøgere og en hilsen sat op over døren til den hjemvendte familie. Det kan I se på billedet herunder.

Familien Salomon, 1945. Foto: Dansk Jødisk Museum.

På billedet i højre kolonne kan I se Martin og Henni Rubinowitz med deres mor fotograferet i Helsingborg i 1945. De blev arresteret af Gestapo, men på mirakuløs vis blev familien sluppet fri og kom til Sverige. Da de endelig kom tilbage til Danmark, var deres lejlighed genudlejet. Dette var skæbnen for mange af de mennesker, der vendte tilbage fra enten Theresienstadt eller Sverige. På grund af stor boligmangel i København på det tidspunkt, blev mange

af de forladte lejligheder genudlejet stort set så snart, man havde forladt matriklen. I mange tilfælde blev ejendommene genudlejet pga. manglende betaling af husleje. Det betød, at mange jøder endnu engang oplevede at være hjemløse – og nu endda i deres eget hjemland. Familien Rubinowitz måtte, som tusinder andre flygtninge, bo i flygtningelejre, på forlægninger, indtil de kunne finde et nyt hjem at flytte ind i.

Familien Rubinowitz, 1945. Foto: Dansk Jødisk Museum.

Spørgsmål 1

Diskuter, hvornår den jødiske familien Rubinowitz følte sig hjemme igen? Var det da de betradte dansk jord, da de trådte ind af deres nye lejlighed eller da de blev genforenet?

Spørgsmål 2

Diskuter, hvad der bidrager til at I føler jer hjemme?

Fotos

Forside:

De danske jøder vender hjem fra Sverige. Frihavn, København 1945. Dansk Jødisk Museum.

Side 3:

Foto af fiskekutteren Elisabet stammer fra Dansk Jødisk Museums hjemmeside, hvor det bringes med tilladelse af Dragør Lokalarliv.

Side 6:

Montgomery kører gennem Strøget (Amagertorv) i København, 12. Maj 1945. Frihedsmuseets Fotoarkiv.

Side 7:

Forside på hæftet "Raad og anvisninger vedrørende Hjemrejsen". Dansk Jødisk Museums hjemmeside.

Side 9:

Taknemlighedsgave. Dansk Jødisk Museums hjemmeside.

Side 10:

Foto af Tove. Dansk Jødisk Museums hjemmeside.

Side 11:

Foto af familien Posner. Dansk Jødisk Museums hjemmeside.

Side 12:

Postkort fra Fanny. Dansk Jødisk Museums samling.

Side 14:

Familien Salomon, 1945. Dansk Jødisk Museums samling.

Familien Rubinowitz, 1945. Dansk Jødisk Museums samling.

De benyttede fotos er bragt med tilladelse eller er fundet på sites med frie fotos. Det er derfor helt og aldeles utilsigtet, hvis vi ved brug i dette materiale krænker nogens rettigheder. Skulle det alligevel være tilfældet, kontakt da venligst info@alsang.dk.

Hjem

- Da de danske jøder vendte hjem

Udarbejdet af:

Sara F. Stadaager og Anne Lune Daugaard
i samarbejde med ALSANG 2020 og
Dansk Jødisk Museum.

Udgivet:

1. Udgave: Maj 2020
ALSANG 2020 / Spil Dansk
Gl. Kongevej 11-13, Lydens Hus
1610 København V
www.alsang.dk/undervisning
info@alsang.dk

Fotos:

Se s. 15.

Redaktion:

ALSANG 2020 og Katja Gottlieb.

Om ALSANG 2020

ALSANG 2020 er skabt af Spil Dansk, Grundtvigsk
Forum og Dansk Forfatterforening med støtte fra Nor-
dea-fonden.

© Spil Dansk/ALSANG 2020. ISBN: 978-87-93885-06-6
Kopiering må finde sted efter gældende aftale med Copydan.

